

OSMANLI SARAYI'NDA SARIKÇIBAŞILIK

Mert Ağaoğlu

Sarık; kavuk, külah, takke ve fes gibi bir başlık üzerine sarılmış ince uzun tülbent veya şaldan meydana gelmektedir. Sarığa, Arapça'da imame, Farsça'da ise destar denmektedir. Başı sıcaktan muhafaza etme ve vücut ısını koruması sebebiyle gündüzleri sıcak, geceleri de soğuk olan karasal iklimin görüldüğü çöl ülkelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlılar'da sarık kelimesi yaygın olmakla birlikte, destar kelimesinin de kullanıldığı bilinmektedir.¹

Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı olan Bâbüssaade'den girildikten sonra sarayın üçüncü avlusunda bulunan Enderun, Osmanlılarda devlet ricalinin yetiştirilmesi için kurulmuş bir eğitim kurumudur. Çeşitli odalardan yani kademelerden oluşmaktadır. Has Oda; "Osmanlı Saray Akademisi" ya da "İmparatorluk Okulu" olarak adlandırılan Enderun'un en üst kademesini oluşturmaktadır.

Sarikçıbaşı; padişahın sarıklarını hazırlamakla görevli, onun özel hizmetinde bulunan Has Oda mensuplarındanıdır.² Burası aynı zamanda padişahın özel dairesidir.³ Padişahın özel hizmetinde bulunan görevliler sır katibi, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı gibi Has Oda mensupları arasından seçilirdi.⁴ Sarıkçıbaşı, on dördüncü mansıbı⁵ tutmaktadır. Hazine-i hûmayundan, sarıkçı yamakları

¹ Nebi Bozkurt, " Sarık", D.İ.A. C. 36, İstanbul, 2009, s. 152.

² Feridun Emecen v.d. , *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1994, s. 151.

³ Stefanos Yerasimos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 216.

⁴ Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, Golden Horn Yayınları, İstanbul, 1998, s. 105.

⁵ Mansıb: Osmanlılar'da devlet hizmeti yerinde kullanılan bir tâbirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1983, s. 406.

görevlendirildikten sonra bu sanatın tam ehli biri Has Oda'ya alınarak kendisine sarıkçıbaşılık payesi verilirdi.⁶ Vazifesi, padişahın sarıklarını sarmaktı.⁷ Sarıkçıbaşı, padişahın beğenisine, dönemin modasına ya da siyasi, askerî, diplomatik mesajlara uygun düşecek sarık biçimlerini hazırlardı.⁸ Bu sarıkların, örfî (resim 1), yusufî, selimî, düzkaş, kalensuve, serdengeçti, kalafat, zaimî, silahşorî, paşayî, katibî (resim 2), dardağan, çatal ve mücevveze (resim 3) gibi çeşitleri bulunmaktaydı.⁹ Emrinde çalışan on beş kadar sarıkçı yamağı Sarık Odası denilen bir odada hizmet verirdi. Adı geçen oda, Topkapı Sarayı'nın Revan Köşkü'dür.¹⁰ Bu sarıklar Sarık Odası'nın iç tarafında, kapının sağındaki boğaziçine bakan sarık mahfilinde saklanırdı.¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 1332 (1916) tarihli Sarık Odası ve Sünnet Odası tamir keşif defterinde Sarık Odası'nın yanında Avadancı Odası'nın bulunduğu görülmektedir.¹² Avadancı; sofa ocağı eskilerinden olup, sünnet ve sarık odalarıyla bunların sofasını süpürmek, sünnet odası hamamını yakmak, padişahın abdestçiliğini yapmak ve ibriğini saklamakla görevliydi.¹³

Padişahlar genellikle beyaz kumaştan burma sarık takarlardı. Osmanlılar'ın kullandığı en eski başlıklardan olan mücevveze otuz santimetreyi geçen silindirik mukavva üzerine beyaz tülbent sarılarak yapılırdı.¹⁴ Beyaz tülbentten olan bu sarıklar, gümüş ve altın kaplamalı şimşirden sarıklıklar üzerinde dururdu.¹⁵ Bu sarıklar kullanıma hazır bir şekilde sıra ile dizilir ve hazır tutulurdu.¹⁶ Sarıkçıbaşı ve sarıkçılar padişahın giyeceği sarığı her gün değiştirirler ve cülus edecek olan padişaha yeni bir sarık yaparlardı. Emin Cenkmén, bu yeni sarığın şeklinin, tüylerinin ve taşlarının bir daha değiştirilemeyeceğini söylese de diğer kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁷ Eskiye sarıklar, hazine başkullukçusu ve kaftanî tarafından yenilenirdi.¹⁸ Sarıkçıbaşı, başına beyaz renkli, önü kırmızı şeritli kavuk, içine hırka, arkasına yaldız şemseli yeşil biniş, beline renkli kuşak, kırmızı şalvar, sarı yemeni ve mest ayakkabı giyerdi.¹⁹

⁶ Emin Cenkmén, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948, s. 129.

⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2010, s. 2767.

⁸ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s. 180-181.

⁹ Cenkmén, a.g.e. , s. 129.

¹⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s. 128.

¹¹ Cenkmén, a.g.e. , s. 129.

¹² B.O.A. 27096.

¹³ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. , s. 112.

¹⁴ Bozkurt, a.g.m., s. 153.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 326.

¹⁶ Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi Neşriyatı, İstanbul, 1960, s. 136.

¹⁷ Cenkmén, a.g.e. s. 129.

¹⁸ Pakalın, a.g.e. , s. 129.

¹⁹ Cenkmén, a.g.e. s. 129.

Sarıkcıbaşılarla ilgili ulaşabildiğimiz en erken tarihli arşiv belgesi 968 (1560-1561) tarihli bir vakıfnamedir. Bu vakıfname, Sarıkçı Davud Ağa'nın Amasya'daki Hacı Budak Camii'ni yeniden bina etmesini, Gence, Karaman, Azerbaycan ve Ahıska'daki emlakını ve Gence'deki bir cami, medrese ve türbeye vakfettiğini göstermektedir.²⁰ 1106 (1694-1695) tarihli bir belgede sarıkçıların şehzadeler için de sarık hazırladıkları bilgisi yer almaktadır.²¹ 1142 (1729-1730) tarihli ihsanı-hümayun tevzii defterinden, sarıkçıbaşı kullarına beray-ı ıydiye (bayramlık) olarak 4000 akçe verildiği tespit edilmektedir.²² 1754 yılında III.Osman'ın tahta çıkışı sebebiyle, padişaha yapılacak olan sarık için, sarıkçıbaşına 30 kuruş ile sorguç, gündüzlük ve gecelik kavuk verildiği 1168 tarihli harc-ı hassa defterinde mevcuttur.²³ 1171 (1757) tarihli bir diğer harc-ı hassa defterine göre, III.Mustafa'nın 1757 yılında tahta çıkmasıyla, Has Oda'ya nakledilen her ağaya bir kürk, kaftan, entari, çakşır, şal kuşak, kavuk verilmiş; sarıkçıbaşı ve neferlerine 270 kuruş ihsan olunmuştur.²⁴ 1178 tarihli bir belge Sarıkçıbaşı Mustafa için bir adet sarı, bir adet de pembe şal kürk kabı verildiğini göstermektedir.²⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki 1183 (1769-70) tarihli bir Ceyb-i Hümayun masraf defterine göre, sarıkçıbaşılara Cuma Selamlığında zer-i mahub (altın para) ihsan edilmektedir.²⁶ Yine Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan 1186 (1772-73) tarihli hesap defterine göre sarıkçıbaşının bayram bahşisi aldığı görülmektedir. Bu belgede sarıkçıbaşına bayram parası olarak 33 kuruş ihsan olunmuştur.²⁷ 1204 (1789-1790) tarihli teşrifat defterinde, bayramlarda sarıkçıya verilecek bahşisin miktarı 15 kuruş olarak belirtilmektedir.²⁸

Enderun'dan yetişerek, önce sarıkçıbaşı sonra rikabdar-ı şehriyarî olan Sarıkçı Mehmed Paşa, Hicrî 1083 yılında (1672-73) Kars beylerbeyi, 1093'te (1682) vezirlik payesi ile Karaman valisi ve 1094'te (1683) Varat mufahızlığı ile görevlendirilmiş aynı yıl Avusturya muharebesinde şehit olmuştur.²⁹ 1074 yılında (1663-64) sarıkçıbaşılığa yükselen Sarıkçı Mustafa Paşa aynı zamanda padişaha musahibliğinde de bulunmuştur. 1077'de (1666) vezirlik ihsanı ile vezir-i sanî (ikinci vezir) olmuştur.³⁰ Bu örnekler göstermektedir ki, Has Oda'dan çıkma olan diğerleri gibi sarıkçıbaşılar da mühim devlet vazifelerine tayin edilmektedir.

²⁰ T.S.M.A. 69680001.

²¹ T.S.M.A. 23670009.

²² T.S.M.A. 21100128.

²³ T.S.M.A. 10490001.

²⁴ T.S.M.A. 24080002.

²⁵ T.S.M.A. 24090015.

²⁶ T.S.M.A. 24140066.

²⁷ T.S.M.A. 24170030.

²⁸ T.S.M.A. 27960001.

²⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 4*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1096.

³⁰ Mehmed Süreyya, a.g.e., s. 1203.

III. Murad'ın şehzadesi Mehmed için 1582'de yapılan sünnet düğününü anlatan, Nakkaş Osman'ın resimlediği, Surname-i Hûmayun adlı minyatürlü eserde, sarıkçı esnafının geçit törenine katıldığı görülmektedir (Resim 4). Yusufî sarık giymiş olan sarıkçılar, dükkânlarını araba üzerine kurmuş ve maharetlerini sergilemektedir.³¹ Aynı esnafın geçişi 1720'de III. Ahmed'in şehzadeleri için yapılan sünnet düğününü anlatan, Levnî tarafından resimlenen, Surname-i Vehbi adlı minyatürlü yazmada da bulunmaktadır (Resim 5). Evliya Çelebi bu sarıkçı esnafının çoğunlukla dilsiz olduğunu belirtmektedir.³²

Sultan II. Mahmud döneminde, geleneksellik yavaş yavaş bırakılmaya başlanmış, Batılılaşma hareketleri hız kazanmıştır. Yapılan kıyafet değişikliği ile birlikte tüm devlet ricali için ceket ve pantolon gibi Batılı kıyafetler benimsenmiştir. Ulema sınıfı bunun dışında tutulmuştur. Fes dışında, padişahın kıyafetinin, Habsburg imparatorundan ya da Fransa kralından farkı kalmamıştır. Gerçekleştirilen bu hareket neticesinde, Osmanlı saray teşkilatı içerisinde yer alan sarıkçıbaşılık lağv olunmuş; böylelikle bu saray müessesesi, Batılılaşma uğruna ortadan kaldırılmıştır.

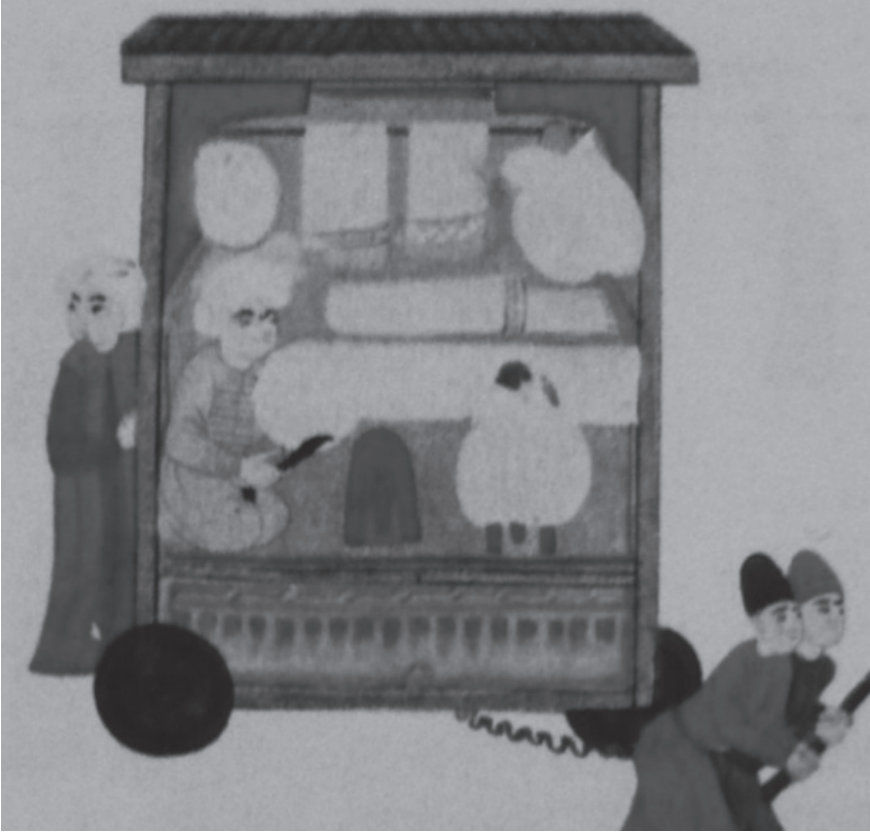
Resim 1: Örfî sarıkla resmedilmiş olan Fatih Sultan Mehmed Han, 1579 yılında Seyyid Lokman'ın yazdığı, Nakkaş Osman'ın resimlediği Şemailname adlı eserden, TSM, H 1563.

³¹ Nurhan Atasoy, *Surname-i Hümayun*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997, s. 90.

³² *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1. Kitap 2. C. , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 611.

Resim 2: Surname-i Vehbi, TSM H 3593, Katibî sarık giymiş olan Sultan III. Ahmed.
Resim 3: Surname-i Vehbi TSM H 3593, Mücevveze sarık ile Kızlar Ağası (Darüssaade Ağası) Beşir Ağa.

Resim 4: Surname-i Hümayun, TSM H 1344, Yusufi sarık giymiş olan sarıkçı alayı.

Resim 5: Surname-i Vehbi, TSM H 3509, Sarıkçı alayının geçişi.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri
Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

Kitaplar

- Atasoy, Nurhan, *Surname-i Hümayun*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997.
Bozkurt, Nebi, "Sarık", *D.İ.A.*, C. 36, İstanbul, 2009.
Cenkmen, Emin, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948.
Emecen, Feridun, v.d., *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1994.
Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul*, 1. Kitap 2. C., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2010.
Koçu, Reşad Ekrem, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi Neşriyatı, İstanbul, 1960.
Ortaylı, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008.
Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1983.
Sakaoğlu, Necdet, *Saray-ı Hümayun*, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002.
Sözen, Metin, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, Golden Horn Yayınları, İstanbul, 1998.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
Yerasimos, Stefanos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.